

UDK 929Javoršek J.:929Bor M.(044.2)

Anja Pirnat

Brezovica

anja.pirnat@gmail.com

JOŽE JAVORŠEK IN MATEJ BOR: KORESPONDENCA 1955–1988¹

Prispevek se osredotoča na dopisovanje med Jožetom Javorškom (1920–1990) in Matejem Borom (1913–1993) v obdobju med 1955 in 1988 na podlagi zapuščine Mateja Bora (NUK, Ms 1956) ter s pomočjo nekaterih pisem, ki jih hranijo sorodniki Jožeta Javorška. Analiza korespondence med literatoma, ki sta svoje poznanstvo začela v krogu partizanskih kulturnikov, prikazuje postopen razvoj njunega (prijateljskega) odnosa ter prinaša njune poglede na literaturo, kulturo širše in družbo tedanjega časa. Pisma razkrivajo zaplete ob blejskem kongresu 1965, sodbo Javoršku 1982, ki so jo posredno sprožila njegova *Nevarna razmerja*, pa tudi razpravljanja o prihodnosti SAZU ter prejemnikih nagrade Prešernovega sklada.

Ključne besede: pisemska zapuščina, NOB, kulturni plenum OF, 33. mednarodni kongres klubov PEN, *Nevarna razmerja* Jožeta Javorška

The article focuses on the period of correspondence between Jože Javoršek (1920–1990) and Matej Bor (1913–1993) from 1955 to 1988, based on what was possible to obtain from the Matej Bor's archive (Ms 1956) in the National and University Library and some of the letters that have been kept by Javoršek's relatives. The analysis of the correspondence between the two authors, who began their acquaintance in a partisan cultural circle, shows a gradual development of their (friendly) relationship and their views of literature, culture in general, and the society of the time. The letters reveal the complications surrounding the 1965 Bled Congress; touch on Javoršek's trial, which was indirectly linked to his work *Nevarna razmerja*; and contain discussions about the future of the SASA (The Slovenian Academy of Sciences and Arts) and the recipients of the Prešeren Fund Award.

Keywords: written correspondence archive, national liberation movement NOB, cultural plenum of the Liberation Front OF, 33rd International Congress of the PEN Clubs, *Nevarna razmerja* by Jože Javoršek

1 Uvod

V prispevku bomo kronološko spremljali večletno dopisovanje Jožeta Javorška in Mateja Bora. Sledili bomo »razvoju« njunega odnosa, njunim pogledom na književnost in kulturo, družbo in čas širše, kakor je to mogoče razbrati iz pisem. Ta so dostopna v Zbirki rokopisov, redkih in starih tiskov v NUK-u, prav tako pa smo upoštevali pisma, ki jih hranijo Javorškovi sorodniki.

---

¹ Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela z naslovom *Jože Javoršek in Matej Bor* (2019), ki sem ga spisala pod mentorstvom Urške Perenič.

2 Pisemsko gradivo v kontekstu literarne vede

Literarna veda pojmuje pisma kot literarno zvrst oz. vrsto, pri kateri gre za mešanico (ne)literarnih izjav, ki jih je pisatelj namenil naslovnikom in so sestavni del njegovega opusa. Pisma spadajo v polje zasebno-javne komunikacije, ki razkriva podatke o življenju in delu, prijateljskih idr. stikih, literarnih zgledih in vplivih, bralnih navadah ipd. (Scherber 2018: 279–80). Korespondenčno gradivo pomembnejših osebnosti lahko umestimo v polje polzasebnega oz. poljavnega pisanja, »saj pri avtorjih obstaja zavedanje o širši pomembnosti vsebine njihovega pisanja in s tem kulturnodediščinski vrednosti. [...] Pripoznavanje pomena ohranjanja tega gradiva se kaže v sistematičnem, načrtnem oddajanju zapuščin književnikov rokopisnim zbirkam (nacionalnih) knjižnic in arhivom« (Perenič 2019: 426–27), praksa pisateljev, da sami prepustijo zapuščinsko gradivo arhivom, pa priča o soglasju o njegovi uporabi za znanstveno oz. dokumentarno obdelavo (Scherber 2018: 280).² V kontekstu empirične literarne vede (ELV) so pisma vrsta gradiva, nastala v procesih literarnega proizvodnje, razširjanja in sprejemanja, zaradi česar naj bi pomagala osvetliti razmerja med nosilci literarnih dejavnosti (Perenič 2014 v Perenič 2019: 428), v konkretnem primeru zlasti med literarnima avtorjema, med literarnim avtorjem in urednikom oz. med literarnim avtorjem in literarnim kritikom.

3 Pisemska zapuščina Jožeta Javorška in Mateja Bora

Zapuščino Mateja Bora (Ms 1956) hrani NUK, Jožeta Javorška pa sorodniki. V Borovi zapuščini (Ms 1956) je 9 pisem, ki jih je pošiljal Javoršku od leta 1965³ do 1981, ter 29⁴ pisem, ki jih je od leta 1964 do 1987 Javoršek pošiljal Boru. Med arhivskim gradivom v NUK-u je pomembna kopija sodbe, ki jo je leta 1982 Boru poslala Javorškova žena Marija (Ms 1956: IV. Korespondenca). Zapuščina Radojke Vrančič vsebuje pismo z letnico 1988, ki ga je Javoršek namenil Boru in poslal še njej (Ms 1991: IV. Korespondenca). Dodajamo ohranjena pisma Javorškovih sorodnikov, in sicer: tri pisma Boru (pismi z letnicama 1985 in 1988 hrani tudi NUK, nedatiranega pisma pa ne), dve pismi Javoršku z letnico 1985, nedatirano Javorškovo pismo Miri

² Scherber (2018: 280) piše o t. i. predpuščini (nem. *Vorlass*). V tem kontekstu je pozornosti vredno naslednje Javorškovo razmišljanje: »V pravno urejenih kulturnih družbah velja nenapisani zakon, da javni delavec (pisatelj, politik itd.) tisti del svoje zapuščine, ki je v kakršni koli smeri kočljiv, 'zaklene' za javnost, preden se poslovi od sveta. Nekateri naroče, da smejo njihove spise objaviti trideset let po smrti, nekateri se niti s tridesetimi ne zadovoljujejo, ampak jih terjajo petdeset. Gre za splošno veljavno moralno resnico, da ima mrtvec pred živimi prednost, ker ga zaradi njegovega pisanja nihče ne more klicati na odgovornost, nihče postaviti pred sodišče, nihče z njim osebno obračunati. Če pa tega sam ni hotel ali mogel storiti, morajo ta zakon namesto njega izpolniti drugi in mu preprečiti, da bi izpod mrtvaškega prta škilil v tiste, ki jih je opljuval, obreal, ponečedel. Tega namreč visoko moralni ljudje po smrti ne počno. Ker vedo, da so se s smrtjo izognili odgovornosti, čakajo rajši na čas, ko bodo tudi njihovi neljubi vrstniki pomrli. Takrat naj svet šele zve, kaj so si o svojih sodobnikih mislili, pravni obračuni namreč ne pridejo več v poštev« (Zlobec 1989: 453). Intervju je bil objavljen 1989. Jože Javoršek se je od sveta poslovil 2. 9. 1990 (Glušič 1996: 80), 20. 10. 2020 pa mineva 100 let od njegovega rojstva.

³ *Katalog rokopisov* navaja letnico 1970, vendar je prvo pismo Javoršku v Borovi zapuščini datirano z letnico 1965 (Ms 1956: III. Pisma).

⁴ Na mapi s korespondenco pa piše, da gre za 30 pisem in prilogo (Ms 1956: IV. Korespondenca).

Mihelič in pismo z letnico 1964, ki ga je Miheličeva poslala Javoršku (Arhiv družine Javoršek; Arhiv Irene Brejce).

4 Korespondenca Jožeta Javorška in Mateja Bora

4.1 Leto 1942: Prvi stiki v krogu partizanskih intelektualcev

Po pričevanju Irene Brejce⁵ sta se Javoršek in Bor poznala iz partizanske kulturniške skupine. V *Tovarišiji* je dnevniški zapis z dne 23. junija 1942, kjer Kocbek (2004: 71) opisuje Borov prihod med partizane, Javoršek pa v tretji knjigi *Spominov na Slovence* objavlja svoje dnevniške zapise. 24. junija 1942 je zabeležil naslednje: »Na Kamenjak je prišlo Njegovo veličanstvo Matej Bor, dvorni pesnik revolucije ...« (1990: 139) V zapisu z dne 26. junija 1942 pa preberemo: »Zvečer nas je Bor tako zabaval, da smo ga prosili, naj neha, ker smo dobesedno crkavali od smeha« (prav tam: 140). Javoršek in Bor sta se torej konec junija 1942 že morala poznati. Življenja partizanov na roškem Kamenjaku se spominja tudi Vidmar:

V naši baraki s streho in tremi stenami se nas je zbralo nekaj pismenih ljudi, ki smo sredi počasno naraščajoče in grozeče nevarnosti, kakršna se je zbirala okrog nas, uživali bujno poletje v nedotaknjemem gozdu in žive pogovore o položaju, o politiki, posebno pa o literaturi. Bili smo družina resnih in zanesenih literatov in intelektualcev: Kocbek, Javoršek [Jože Brejce - Franček],⁶ Matej Bor in Jarc, ki je k nam prišel dan za menoj (2011: 176).

Javoršek in Bor sta bila del intelektualno močne skupine partizanov, družili so ju denimo pogovori o političnem dogajanju, njuna (naj)bolj priljubljena tema pa je bila književnost. Četudi se njuno poznanstvo začelja 1942, je najzgodnejše pismo nastalo nekoliko kasneje.

4.2 Leto 1955: Začetek korespondence in kritika Borovega *Vesolja v akvariju*

Začetek korespondence med književnikoma bi mogli umestiti v leto 1955. Javorškovi sorodniki (Arhiv družine Javoršek) namreč hranijo fragment, ki ga v Borovi zapuščini ni mogoče najti in lahko pomaga pri poskusu rekonstruiranja njegovega odnosa z Javorškom. Javoršek je 25. decembra 1955 v *Slovenskem poročevalcu* objavil kritiko Borovega *Vesolja v akvariju* in igro označil za ponesrečeno (1955: 7). Nedatirani tipkopijski je nekakšen zagovor kritike, ki jo je podal in je Bor očitno ni dobro sprejel. V pismu Javoršek piše, da mora s kritiko »dati zrcalno podobo predstave«, pri tem pa ne sme delati izjem. Bora, ki je kot gledališki kritik zagovarjal resnico, sprašuje, ali bo zdaj res ovrgel svoje prepričanje, namesto da bi priznal, da je kritika dobra. Javoršek vztraja, da jo je spisal v duhu »kritične pravičnosti in morale« (Arhiv družine Javoršek). Pobuda za njun odnos je bila kritiška recepcija Borovega literarnega dela, pa tudi medsebojno zanimanje. Predvidevamo, da je nedatirani fragment nastal neposredno po objavi kritike, zaradi česar v čas po božiču 1955 tudi postavljamo začetek korespondence med avtorjema.

⁵ Javorškova nečakinja mi je podatek zaupala v elektronski pošti 15. januarja 2019.

⁶ Pojasnilo v oglatih oklepajih je del vira.

4.3 Leti 1964 in 1965: 33. svetovni kongres klubov PEN na Bledu

4.3.1 Priprave na kongres

Najzgodnejše pismo je datirano s 1. oktobrom 1964 in je bilo poslano iz tujine. Javoršek piše o pripravah na prihajajoči kongres (Ms 1956: IV. Korespondenca). Matej Bor je bil v letih 1964 in 1965, ko se je na Bledu odvijal 33. mednarodni kongres klubov PEN, predsednik slovenskega PEN-a. Na kongres se je pripravljaj tudi s pomočjo Javorška, ki je bil v Beogradu odgovoren za stike z oblastmi (Glavan, Komelj 2013: 134), pismo pa je v splošnem poročilo o pripravah. Javoršek poroča o priskrbi denarja za kongres⁷ in v zvezi s tem omeni takratnega generalnega sekretarja mednarodnega PEN kluba Davida Carverja (Javoršek 1976: 279). Nekaj vrstic nameni njegovemu novemu asistentu in svojemu tesnemu prijatelju Keithu Botsfordu,⁸ s katerim se bo »začelo novo obdobje« v klubu PEN⁹ (Ms 1956: IV. Korespondenca). Javoršek je bil posrednik med domovino in tujino, aktivno je navezoval stike s pomembnimi kulturniki, kot sta Botsford in Carver, ter urejal finance in ostale formalnosti. O malone vsem je zaupljivo poročal Boru. Pismi med Miro Mihelič in Javorškom pa nakazujeta, da se je odnos med sodelavcema začel krhati. V nedatiranem tipkopisu Miheličevi (Arhiv družine Javoršek), ki je bila tedaj podpredsednica slovenskega centra PEN, Javoršek pojasnjuje svoj odstop od dela na prihajajočem kongresu in omeni Borove krivične opazke (Bora je očitno razjezil »problem križarjenja, 'vmešavanja' v francoske notarje razmere«).¹⁰ Sklene, da bo kot član PEN kluba na kongresu prisoten, vendar ne bo aktiven in delaven. Dne 26. oktobra 1964 Mira Mihelič Javoršku odgovori, naj »v tej situaciji, ki je izredno resna in pomembna za vso slovensko kulturno afirmacijo«, premaga osebne pomisleke in zamere. Meni, da je šlo med njim in Borom bržda samo za nesporazum (Arhiv družine Javoršek).

4.3.2 Blejski kongres

Prvo pismo in priloga iz leta 1965 izpričujeta sodelavski odnos in razkrivata zaplete, ki jih je reševal Javoršek ob pripravah na blejski kongres. V nedatiranem rokopisu Javoršek Boru pošilja poročilo o svojem delu v Parizu in Londonu. Tipkopisna priloga, ki je datirana s 15. januarjem 1965, pa je naslovljena na Javorška in v njej angleško govoreči predstavnik ene izmed londonskih potovalnih agencij opisuje zaplete s hotelskimi namestitvami častnih gostov na Bledu in v Dubrovniku ter prosi Javorška, naj se po pomoč obrne na višje instance v Beogradu (Ms 1956: IV. Korespondenca).

⁷ Piše o vsoti, ki jo vsakoletno daje Unesco in mora zanjo zaprositi jugoslovanska vlada s prošnjo, da denar potrebuje za organizacijo razgovora o današnjih afriških literaturah, sodobnem svetu in položaju literature v nerazvitih deželah. Javoršek piše, da mu je vse to zaupal Roger Caillois (Ms 1956: IV. Korespondenca), ki je bil za kongres pomemben zaradi svoje dejavnosti pri Unescu (Javoršek 1976: 274).

⁸ Keith Botsford (1928–2018) je bil med drugim pisatelj, esejist, novinar in prevajalec (Morris 2019).

⁹ Javorškovo navdušenje nad Botsfordom se kaže v zapisu, da z njim »jmlje v roke PEN mlad, napreden in vsestransko živ človek« (Ms 1956: IV. Korespondenca).

¹⁰ Morda je povezano s pismom z dne 1. 10. 1964, v katerem Javoršek zapiše, da bo januarja v francoskem klubu PEN revolucija, zato bo francoska delegacija na kongresu gotovo dobra. Na koncu pisma pa Bora prosi za podatke o cenah različnih ladij za križarjenje po Jadranu (Ms 1956: IV. Korespondenca).

Julija 1965 je potekal 33. svetovni kongres PEN klubov na Bledu, na kar je bil Bor izjemno ponosen; minil naj bi brez zapletov (Glavan, Komelj 2013: 134–35). Vendar v Borovem pismu Javoršku 13. septembra 1965 beremo, da naj bi bil Javoršek odgovoren za finančne izgube ter zaplete v zvezi z okroglimi mizami, z Botsfordom pa naj bi skušala spodkopati Borovo predsedniško avtoriteto. Bor komentira Javorškov prispevek za *Sodobnost* in kako so se morali organizatorji zoperstavljeni samooklicanemu koordinatorju okroglih miz Javoršku, ki je prikrival Botsfordove prave namene.

Tisto, kar govoriš o idejni podobi kongresa, ki si jo baje reševal Ti – pa tisto, kar tvežeš o moji stari jezi zoper Tebe – človek bi mislil, da sem se lotil organizacije kongresa samo zato, da bi se mogel Tebi maščevati za bogvedi kaj – vse to je premalo resno, da bi Ti odgovarjal.

Javoršku odsvetuje objavo prispevka, saj ga bo sicer prisilil v razkritje resničnega ozadja okroglih miz, kar bi škodilo ugledu kljub vsemu uspelega kongresa (Ms 1956: III. Pisma). V NUK-u je pod letnico 1965 shranjen tudi tipkopis, ki prinaša nadaljevanje zapleta. Vsebuje pripis o Botsfordu, ki je hotel izrabiti blejski kongres za promocijo Kongresa za svobodo kulture¹¹ in v ta namen izkoristiti zaslepljenega Javorška. Zaradi Javorškove nezanesljivosti si je Bor poiskal druge sodelavce. Bor zaključí, da sam hitro pozablja stare zamere. Ko mu je Vidmar za sekretarja predlagal Javorška, je ponudbo kljub nasprotovanju mnogih članov PEN-a sprejel (Ms 1956: III. Pisma). Dopisovanje med Javorškom in Borom pa se kljub vsemu ni končalo.

4.4 Leto 1968: Samomor Svita Javorška

Naslednje ohranjeno pismo nosi letnico 1968, ko je Javorška pretresel samomor prvorojenca Svita 20. maja (Javoršek 1979: 377). V pisemcu 25. maja 1968 Javoršek piše: »Dragi Bor, v tej grozi, ki jo živim, mi je bilo tvoje pismo v veliko tolažbo. Hvala. Jaz sem Te – v srcu – imel zmeraj rad« (Ms 1956: IV. Korespondenca).

4.5 Leti 1969 in 1970: Ohranjanje stikov

Iz let 1969 in 1970 sta ohranjeni dve Javorškovi pismi. S 3. januarjem 1969 je datirano rokopisno novoletno voščilo Boru in njegovim najbližjim, podpisana pa sta Jože Javoršek in njegova žena Marija (Ms 1956: IV. Korespondenca). V pismu 27. januarja 1970 Javoršek Boru v branje pošilja polemični spis Tarasa Kermaunerja,¹² sodobnika, ki ga omenjata tudi v drugih pismih. Javoršek je Bora večkrat »zasipal« z gradivom, pogosto s knjigami.

¹¹ Kongres za svobodo kulture (angl. *Congress for Cultural Freedom*) je želel odvrniti pozornost zahodnoevropskih izobražencev od marksizma in komunizma ter v ospredje postaviti ameriške ideje (Stonor Saunders 2000: 1).

¹² Spisa v Borovi zapuščini nisem našla.

4.6 Med letoma 1971 in 1974: *Scena in Odjek*

4.6.1 *Scena*

Iz prve polovice 70. let so štiri pisma: dve Javorškovi iz 1971 in eno Javorškovo in eno Borovo iz 1974. Dne 25. januarja 1971 se Javoršek zahvaljuje Boru za prispevek za *Sceno* 2–3 (marec–junij) 1971 (Ms 1956: IV. Korespondenca); Bor je bil eden izmed slovenskih avtorjev, ki so odgovarjali na Javorškova vprašanja o gledališkem življenju na Slovenskem od leta 1945 do 1970. V pismu Javoršek zapiše: »Zelo mi je všeč, kar si napisal. Poleg tega pa mislim, da je tvoj esejček tudi dokumentarnega značaja, zato sem vesel, ker sem ga sprožil« (Ms 1956: IV. Korespondenca). V pismu z dne 23. marca 1971 pa sprašuje Bora, kaj se dogaja z njegovo zadnjo dramo, o kateri v Ljubljani molčijo. Javoršek je očitno opazil izginjanje Borove dramatike z gledaliških repertoarjev. V tem času sta se dopisovalca znašla tudi v razmerju avtor-urednik. Javoršek je pokazal zanimanje za uprizoritve Borovih gledaliških del.

4.6.2 *Odjek*

Dne 6. januarja 1974¹³ Javoršek v imenu *Odjeka* sprašuje Bora o dialogu na področju kulture in znanosti leta 1974 (Ms 1956: IV. Korespondenca). Bor je z odgovorom pohitel, beremo ga v pismu 7. januarja 1974, kjer zapiše, da bi bilo treba dialoge nadomestiti s pogovori, razpravami oz. svajami.

Svaja (ali polemika, od polomiti, lomiti, lomiti ga) ima pred takim 'dialogom' vsaj eno prednost:¹⁴ ni dosti pametnejša, zato pa je vsaj nekaj krvi v nji (in včasih tudi naokoli). Skratka: manjka ji slabokrvnost, s čemer se naši dialogi ne¹⁵ morejo pohvaliti.

V letu 1974 bi morali premisliti, ali dialog lahko pomaga v boju proti nesnagi v naravi in kulturi. Novim umetniškimi formam ne nasprotuje, vendar je prepričan, »da bi bilo tudi odpadkov vsake vrste manj, če ne bi umetnost razpadala, kot razpada danes – in postaja s svojimi odpadki eden izmed onesnaževalcev 20. veka«. Zaključí z besedami:

Kličejo me – ne Etruščani, čeprav je tudi v njih nekaj trušča, pa tudi okoli njih ga še bo – temveč naše kuharice 'Kosilo!' (Za kos ila. In kaj smo drugega, bi rekel Hamlet, če bi znal slovenski. Pa ni znal. Sorry. Škoda.) Dragi Franček, adijo. Upam, da Te nisem z odgovorom preveč razočaral. Če hočeš: predlagajmo dialog o dialogih (brez logike) (Ms 1956: III. Pisma).

Bor se je tedaj ukvarjal z Etruščani in z okoljskim onesnaževanjem; bil je tudi prvi predsednik Skupnosti za varstvo okolja v Sloveniji. Borov odgovor iz pisma Javoršku je sarajevski časopis *Odjek* natisnil v prevodu v številki 15.–31. januar 1974, 12–13.

¹³ Tipkopis je datiran s 6. januarjem 1973, vendar gre verjetno za pomoto. Pismo ima namreč ročni pripis »Žig Ljubljana 6. 1. 1974« in pod njim še »Radovljica 7. 1. 1974«, ki je morda nastal ob urejanju Borove zapuščine. Na podlagi datacije Borovega odgovora na to pismo in vsebine obeh je bolj verjetna letnica Javorškovega pisma 1974 (Ms 1956: III. Pisma; IV. Korespondenca).

¹⁴ V originalu nestično.

¹⁵ V originalu podčrtano.

4.7 Med letoma 1976 in 1980: Zdravljenje v Opatiji in Javorškova *Nevarna razmerja*

4.7.1 Zdravljenje v Opatiji

Korespondenca od 1976 do 1978 vsebuje tri enote. To so po kronološkem redu: nedatirana voščilnica, s katero Javoršek Boru in njegovim vošči srečo v letu 1977 (Ms 1956: IV. Korespondenca), nedatirano Javorškovo pisemsko voščilo ob novem letu z vprašanjem o Borovem zdravljenju srčnih težav v Opatiji (izvemo, da bo šel 24. januarja tja tudi sam, zaradi česar ga zanimajo izkušnje s tamkajšnjimi zdravniki in preživljanjem časa) ter razglednica, ki jo je Javoršek 11. februarja 1978 poslal iz Opatije. V njej je sklepal, da Bora ni v Opatijo zato, ker je moral ostati ob ženi, zdaj ko je tista gospa, ki je zelo poetično napolnjevala njihove prostore, odšla. S tem je verjetno mišljena Borova tašča, slikarka Anica Zupanec Sodnik, ki je umrla 20. januarja 1978 (Komelj b. l.). Zraven pove, da ima težave zaradi aritmije srca. Ob branju »grozovitosti«, kot je druga številka *Sodobnosti*, pa mu prav tako močno razbija srce (Ms 1956: IV. Korespondenca). V drugi številki *Sodobnosti* tistega leta so prispevke objavili Taras Kermauner, Andrej Inkret, Ciril Zlobec, Vitomil Zupan in drugi (*Sodobnost* 1978).

4.7.2 *Nevarna razmerja* (1978)

Iz let 1979 in 1980 sta pismo in razglednica. Javorška so pestile zdravstvene težave, 9. 2. 1979 piše, da je preстал hudo pljučnico. Borove besede z okrogle mize so bile ob vseh fizičnih in duševnih pretresih, ki jih doživlja, zanj prav zdravilne (Ms 1956: IV. Korespondenca). Z okroglo mizo verjetno meri na katero izmed Borovih polemik, povsem mogoče, da je imel v mislih prispevek iz Književnih listov *Dela* z naslovom Stalnice in prelomnice na literarnih poljanah. V *Delu* 8. februarja 1979 beremo, da so na okrogli mizi sodelovali Matej Bor, Miloš Mikeln, Boris Paternu, Franc Šali, Josip Vidmar in Ciril Zlobec, od predstavnikov *Delovega* uredništva pa glavni urednik Jak Koprivc, urednik kulturne rubrike Slavko Fras in Tit Vidmar, urednik Književnih listov. Udeležence so k razpravi povabili tudi zaradi Javorškovih *Nevarnih razmerij*, ki so v javnosti dvignila nemalo prahu. Pobuda za srečanje je bila Borova, saj *Nevarna razmerja* odpirajo pomembna vprašanja. Bor pojasni, zakaj mu je knjiga všeč:

[K]er je pisana v zelo jasnem, čistem in duhovitem esejističnem jeziku, polemičnem, kakršnega na Slovenskem redkokdaj berem. Mislim, da je marsikateri Slovenec, čeprav se ne strinja z njegovimi pogledi, pripravljen Javoršku marsikaj odpustiti zato, ker je prinesel v našo polemično esejistično besedo nekaj svežega. Pravijo, da je nesramen, toda polemika je vedno nekoliko nesramna, vedno je ostrejša kot neka objektivna filozofska ali literarna razprava.

Pove, da je dokaz uspešnosti tudi to, da so slovenski bralci knjigo takoj pokupili, in pohvali avtorjev duhovit slog. Po njegovem se od Cankarja naprej ni še nihče tako razgalil pred Slovenci, kot se je Javoršek, njegova knjiga pa nima namena biti objektivna analiza našega povojnega življenja (Vidmar 1979: 14). Javoršek pismo Boru zaključí z mislijo: »[K]ako vesel sem, da živiš in da znaš misliti tudi glasno« (Ms 1956: IV. Korespondenca).

Naslednja sled njunega dopisovanja je razglednica z dne 23. januarja 1980, s katero Jože in Marija Javoršek ter sinova Jure in Jona Boru sporočajo: »[V] Laščah smo na zimskih počitnicah in se imamo izvrstno ob dobri besedi in menda najboljšem zraku, kar jih je v bližini Ljubljane« (Ms 1956: IV. Korespondenca). Javoršek je bil na rojstne Velike Lašče zelo navezan in jih je pogosto vključeval v literarna dela.

4.8 Leto 1981: Črna krizantema (1980)

V pismu marca se Bor razpiše o Javorškovem romanu *Črna krizantema*. Avtorju se zahvali za knjigo, ki se mu z nekaj pripombami zdi dobra, in pravi:

Še ena katastrofa – ne zate – pač pa za vse, ki se jih tiče – ali bi vsaj morala biti v vsaki normalni kulturni situaciji. Toda če bi bila naša kulturna situacija normalna, bi bila Tvoja '*Črna krizantema*' [poudarila A. P.] nepotrebna. Kakšna škoda, če bi je ne bilo! Potemtakem hvalimo norce in pokvarjence, kajti norost in pokvarjenost sta že od pamtveka tista neimenitna snov, iz katere nastajajo imenitna dela (Ms 1956: III. Pisma).

V NUK-u hranijo tudi nedatirani fragment Borovega vrednotenja *Črne krizanteme*: »Vesel sem, ko vidim, da ljudje, ki se sicer ne ukvarjajo z literaturo, segajo po Tvojih trubarjansko-levstikovskih bukvah in jih z užitkom bero«.

Iz leta 1981 so tudi tri enote, ki jih je Javoršek poslal Boru. Najzgodnejšega datuma je razglednica z dne 10. julija, v kateri sprašuje Bora, če je prejel njegove čestitke za nagrado 22. julija (Ms 1956: IV. Korespondenca). Ni jasno, katero nagrado je imel v mislih, navaja pa *Dolenjski list* (1981: 1) Mateja Bora med prejemniki nagrade slovenskega naroda. Naslednje pismo je datirano s 6. oktobrom. Javoršek se opraviči, ker ga ne bo na razgovor o Borovi knjigi,¹⁶ saj mora namesto na Bled na sodišče v Piran, kjer se bo urejal prenos lastništva nad hišo, ki je do sedaj pripadala tastu in tašči. Svoje misli o Borovem romanu bo zato ob priložnosti zapisal (Ms 1956: IV. Korespondenca). S 7. oktobrom je datirana razglednica s kratkim zapisom iz Pirana. Javoršek pojasnjuje, da je Borovo pismo dobil, ko je svoje že oddal. V pismu omenjeni Borov roman je najverjetneje *Odloženi*, ki je v dveh delih izšel leta 1980 (Glavan, Komelj 2013: 161) oz., po Borovih besedah, 1981 (Bohanec 1983 v Glavan, Komelj 2013: 398).

4.9 Leto 1982: Javorškova sodba

Najzgodnejšo sled korespondence leta 1982 predstavlja Javorškov telegram s poštnim žigom 2. aprila (Ms 1956: IV. Korespondenca), vendar njegov kontekst ni povsem jasen. Iz istega leta je tudi pismo z dne 1. oktobra, v katerem Javoršek prosi Bora za osebno pričevanje na sodišču, saj ga bo to rešilo pred kaznijo. Sledi pismo z dne 14. oktobra, v katerem izvemo, da bo Vidmar, ki stvar interpretira kot trenutni politični boj, pričal osebno. Pisma z začetka 80. let torej zaznamuje Borovo in Vidmarjevo pričanje na sodišču. 26. novembra 1982 je Marija Javoršek v imenu svojega moža Boru poslala

¹⁶ Menart (2010: 152) v dnevniškem zapisu 17. novembra 1981 piše, da sta šla s Tonko »na Bled na razgovor o Borovem romanu *Odloženi* [poudarila A. P.]«. Našteje nekaj navzočih, a Javorška ne omenja.

kopijo sodbe in zapisala, da se mu Javoršek »zahvaljuje za prijateljsko pomoč«. V sodbi beremo, da je sodišče 2. novembra 1982 Javorška oprostilo obtožb Alenke Pirjevec, hčerke Dušana Pirjevca. Javoršek naj bi namreč v *Nevarnih razmerjih* s pisanjem o nečloveškem medvojnem delovanju omadeževal ime njenega pokojnega očeta in ga obtoževal vplivanja na samomore mnogih mladih ljudi, med njimi sina Svita Javorška. V zagovoru je Javoršek dejal, da je s knjigo »hotel posredovati le del zgodovinske resnice«, trditve o Pirjevcu pa so nastale na podlagi dejstev, poznanih iz časa partizanstva:

Obdobje NOB je bilo obdobje revolucije, čas strastnih nasprotij v posamezniku in družbi, dogajale so se stvari, ki so presegle vsakdanje človeško življenje, vsakdanji način človeškega življenja. Če se je odločil [Javoršek, op. A. P.] o teh stvareh pisati, se je odločil zaradi tega, da pokaže del zgodovinske resnice, da pokaže, kako je pokojni Pirjevec s svojim poznejšim humanizmom in literarno dejavnostjo poskušal opravičiti svojo napačno revolucionarnost.

Sodišče je prebralo tudi izpoved¹⁷ Mateja Bora, določene priče, med njimi Josip Vidmar¹⁸ in Matej Bor, pa so potrdile Javorškov zagovor.

Tako Vidmar kakor tudi Bor menita, da obdolženi Javoršek v knjigi *Nevarna razmerja* [poudarila A. P.] ni napisal ničesar takšnega, kar se ne bi smelo objaviti, saj je bilo to, kar je napisal Javoršek o Pirjevcu[,] znano tako vodilnim krogom, kakor tudi ostalim udeležencem NOB. Oba, Vidmar in Bor, sta izjavila, da jima je Kardelj omenil, da Pirjevec, pa tudi nekateri drugi politkomisarji, niso bili kos svojim položajem – bili so premladi, neizkušeni in so prav zato zagrešili vrsto napak. Tudi Mateju Boru je Kardelj pred smrtjo zaupal, da Pirjevca med vojno zaradi njegove okrutnosti niso likvidirali le zaradi njegove intervencije (Ms 1956: IV. Korespondenca).

Ni jasno, zakaj je bil Bor na pričanju odsoten, vendar pa njegova izpoved kaže, da je bil na strani Javorška. Pripis Marije Javoršek, priložen sodbi, kaže, da je Javoršek Borovo dejanje razumel kot prijateljsko uslugo.

4.10 Leto 1983: 70 let Mateja Bora

Iz leta 1983 sta dve Javorškovi pismi. Prvo je datirano s 5. majem, v njem Javoršek obžaluje, ker Bora za njegovo sedemdesetletnico ni videl v živo. Obenem bi se mu rad osebno zahvalil za *Podoknice*, ki jih bo uvrstil »med svoje izvoljenke«. Pravi še, da bi še o marsičem rad govoril z njim (Ms 1956: IV. Korespondenca). Očitno se Bor in Javoršek v tistem času nista pogosto srečevala. Bor je s *Podoknicami tišini*, svojo zadnjo samostojno pesniško zbirko, zelo razveselil Javorška. V razglednici z dne 14. decembra 1983 Javoršek Boru in njegovi družini pošilja pristrčne pozdrave iz Pariza (Ms 1956: IV. Korespondenca).

4.11 Leto 1984: Zasedanje poklicnih in družbenih položajev

Iz leta 1984 so štiri Javorškova pisma Boru. V prvem z dne 16. januarja Javoršek spregovori o možnostih za zaposlitev Borove hčerke in pravi, da bo kontaktiral predsednika

¹⁷ V sodbi se uporablja pravni izraz izpovedba (denimo na strani 5) (Ms 1956: IV. Korespondenca).

¹⁸ Na 6. strani sodbe beremo: »Sam Pirjevec je Vidmarju nekoč v Beogradu potožil, da je plen muk iz vojne, on pa mu je svetoval, naj se javno izpove, kar pa Pirjevec nikoli ni storil« (Ms 1956: IV. Korespondenca).

skupščine občine Piran Draga Žerjala, ki je seznanjen z zaposlitvenimi možnostmi na Obali (Ms 1956: IV. Korespondenca). 15. marca Javoršek piše, da je na čelu »Zavod[a] za zaščito kulturnih spomenikov« v Piranu brat Miloša Mikeln, nekdanji predsednik občine, zelo cenjen.¹⁹ Mikeln naj bi dejal, da bo Borova hčerka službo dobila, če mu priskrbijo sredstva za razvoj zavoda. Javoršek to pokomentira: »Torej bi moral dati svoji hčerki doto, če jo v socialistični družbi v letu 1984 hočeš spraviti h kruhu. Meni se stvar zdi sama po sebi strašna.« Bor je imel hčerki Ajdo in Manjo (Glavan, Komelj 2013: 172–73) in iz korespondence ni jasno, za katero gre. Izpostaviti gre Javorškov kritičen odnos do ideje o povračilu »usluge«.

Dne 11. maja Javoršek pove, da se na sestanku niso dogovorili, kdo bo za Titom Vidmarjem prevzel Književne liste. Boru priporoči, naj se v zvezi s hčerko sestane z Žerjalom. Poroča tudi o svojih bralskih užitkih ob Borovih novelah (Ms 1956: IV. Korespondenca), s čimer verjetno meri na njegovo edino zbirko novel *Jonko in druge novele* iz leta 1984. Premišljuje, da bi napisal esej o Borovi prozi, saj ima o *Odloženih* in *Daljavah* veliko zapiskov. Javorškovo pismo deloma odstre vzdušje med sodelavci Književnih listov *Dela*. 23. julija Javoršek piše, da Borovi hčerki po Žerjalovih besedah trenutno ni mogoče zagotoviti delovnega mesta. Bor bi po Javorškovem mnenju moral sprejeti predsedovanje SAZU-ju, »ker bi s tem povzdignil avtoriteto partizanstva«. Razmišlja, kako bi SAZU ostala v rokah partizanov (Ms 1956: IV. Korespondenca).

4.12 Leto 1985: Javorškova *Intenzivna nega* in Borovi Veneti

4.12.1 *Intenzivna nega* (1984)

20. 2. 1985 Javoršek piše Boru, da mu je želel »knjigo, ki je z veliko zamudo pravkar izšla, izročiti osebno«, tako pa mu jo pošilja po pošti (Ms 1956: IV. Korespondenca). Njegovi sorodniki hranijo Borovo pismo s konca aprila 1985, ki se začne z obžalovanjem, da z Javorškom ob zadnjem srečanju nista nadaljevala začetega pogovora. Bor omeni svoj intervju z Janezom Zadnikarjem in Titom Vidmarjem²⁰ in doda:

Smo del srednje Evrope, obenem pa (politično in gospodarsko) tudi takozvanega tretjega sveta, ki ga razviti svet že uporablja za odlagališče svoje genocidne in regioidne industrije. Obeta se nam torej, da bosta evropski sever in jug na naših tleh še kar naprej nemoteno in na naš račun reševala svoje probleme.

¹⁹ Anton (Tone) Mikeln, od leta 1966 do 1984 ravnatelj Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, v katerem je nato deloval kot konservator. Dal je pobudo za ustanovitev Skupnosti zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine Slovenije, ji prvi predsedoval, predsedoval pa je tudi Skupščini Občine Piran (1978–1982) (Kodarin 2017).

²⁰ Intervju prinaša Borove poglede na prihodnost naše družbe, kulturni in politični pluralizem, spregovori pa tudi o onesnaževanju in orožju (Zadnikar 1985: 5).

Okoli vrta ima nov plot, kot je Javoršek lahko zasledil v *Delu*,²¹ »pa tudi vrata so že v njem, takšna, da jih je mogoče odpreti in zapreti, ne da bi se gostu snela s tečajev«. Morda bo »prireديل slovesno – ne otvoritev, pač pa zatvoritev«. Na koncu pohvali Javorškovo *Intenzivno nego*, ki ima »eno veliko slabost: ko začneš brati, ne moreš nehati, tako da ti ne ostane niti toliko časa, da bi se avtorju zahvalil zanjo« (Arhiv družine Javoršek).

4.12.2 Veneti

27. decembra 1985 Javoršek piše, kako zaradi opešanega srca ne prihaja na sestanke Književnih listov, temveč se zadržuje doma. Boru sporoča:

Moram pa ti tudi priznati, da sem zelo nesrečen zaradi vsega, kar se dogaja v naši družbi, zaradi čudnega razkroja partije, zaradi demoralizacije borcev, zaradi brezglavega gospodarstva in zaradi čedalje silnejšega nastopanja tistih, ki so legitimni nasledniki bele garde.

Pove, kako je užival ob branju Borovih polemičnih replik v Književnih listih: »Vedel sem, da znaš priostriti pero, ampak tokrat si ostrost zvezal s tolikšno mero duha in znanja, da bo to tvoje pisanje ostalo med najlepšimi stvarmi tvojega življenjskega opusa.« Žal mu je, da je polemika potihnila. Boru, njegovi ženi in vsem njegovim želi zdravo in srečno novo leto, »predvsem pa tiste zdrave in čudovite bojevitosti, ki je del 'borovske nature' – (kakor bi rekel C. Kosmač)«. V pripisu Bora povpraša, če lahko kako vpliva, da bi nagrado Prešernovega sklada prejel pesnik Aleksij Pregarc, zaslužila pa bi si jo tudi koreografinja Ksenija Hribar²² (Ms 1956: IV. Korespondenca). Pismo s konca leta 1985 priča o Javorškovem šibkem zdravju. Skrbelo ga je družbeno dogajanje, navduševalo ga je Borovo polemično pisanje. Zanimiva je njegova ideja, da bi posredno vplival na izbor prejemnikov in prejemnic nagrade Prešernovega sklada.

Javorškovi sorodniki hranijo Borovo pismo s konca decembra 1985. Bor tarna, da z Javorškom že dolgo nista bila v stikih. Užalostilo ga je, ker ga ni videl na novoletnem praznovanju pri Katrci, vendar Javoršek po njegovem ni ničesar zamudil, saj ni bilo pravega razpoloženja. Občutek ima tudi, da so se s sodelavci Književnih listov oddaljili. Javoršku se zahvali za pohvale na račun pisanja o Venetih, ki je bilo deležno kritik, »toda časopis živi in crkne s polemiko«. Javoršku vošči zdravja in moči v novem letu: »[V] Tebi sta že od nekoč! Dokaz Tvoje knjige. Tvoj stil – življenja in pisanja« (Arhiv družine Javoršek). Venetsko pisanje se nanaša na Borov članek Ključ do venetščine, objavljen 1. avgusta 1985 na straneh Književnih listov (Bor 1985: 7), in njegova nadaljevanja. Bor se je z domnevnimi jezikovnimi povezavami Slovencev

²¹ V začetku članka beremo: »Tele dni mora njegov [Borov, op. A. P.] obiskovalec v Radovljici brž opaziti, da hiša in vrt dobivata novo ograjo. Na hitro bi človek naredil opazko, aha, z nekimi odpadki si bo pomagal in si dal okoli hiše zabiti najpreprostejši plot iz ozkih smrekovih količkov. Gospodarjevo pojasnilo obiskovalca ne preseneti z logično ugotovitvijo, da bi kakršna koli drugačna ograja, na primer zidana, v to gorenjsko okolje nikakor ne sodila« (Zadnikar 1985: 5).

²² Aleksija Pregarca na seznamu prejemnikov nagrade Prešernovega sklada ni. Med ustvarjalci zborovsko-scenske stvaritve *Fauvel 86* pa je najti Ksenijo Hribar, ki je nagrado prejela leta 1987, in sicer skupaj z Lojzeto Lebičem in Jernejem Habjaničem (*Gov.si* 2020: 10). Nagrado Prešernovega sklada sta prejela tudi Bor leta 1962 za roman *Daljave* in Javoršek leta 1976 za igro *Dežela gasilcev* (prav tam: 1, 6).

z Etruščani sicer ukvarjal že od leta 1973, v naslednjem desetletju pa je iskal povezave z Veneti (Jež 2019).

4.13 Leti 1986 in 1987: Borovi epigrami

Iz leta 1986 sta dve Javorškovi pismi Boru, iz leta 1987 pa eno (Ms 1956: IV. Korespondenca). Najzgodnejše pismo je z dne 8. januarja 1986, v katerem Javoršek Boru pošilja »nekaj skopih podatkov« o Kseniji Hribar,²³ ki bi morala dobiti zasluženo nagrado, saj od tega zavisi tudi prihodnost njenega Plesnega teatra. 6. aprila 1986 Javoršek vnovič hvali Bora:

V slovenščini še nihče ni napisal za celo knjigo epigramov. In tudi drugod po svetu se [...] še nihče ni usodil izdati take vrste zbirke! Čestitam! Knjigo sem prebral na dušek, a vem, da jo bom še večkrat prelistaval. Najlepša Ti hvala, da si izpopolnil mojo borografijo.

Matej Bor je leta 1985 izdal zbirko epigramov *Sto manj en epigram* (Glavan, Komelj 2013: 152). Javoršek je delo ocenil kot presežno. V kontekstu Borove epigramatike je zanimiv nedatirani zapis, naslovljen kot Antiantiepigram. Gre za nekoliko zbadljiv epigram na Javorška, v katerem Bor odgovarja, da »v trgovini z zmešanim blagom Javoršek« ni soli (Ms 1956: III. Pisma). Kljub nekoliko ostremu tonu bi težko sklepali o kakšni resnejši zameri z Borove strani, čeprav je veljal za naglega. Tega se je zavedal tudi Javoršek, ki je v pismu Frančku Bohancu 2. novembra 1987 dejal, da Bor »ni zahrbtnen človek, ampak kolerik, ki na osnovi svojih pravičniških spoznanj pač od časa do časa razgraja« (Bohanec 1990: 252). Javoršek novembra 1987 piše Boru, da je Bohanca nagovarjal, da bi se jim pridružil na sestanku in tako ne razdiral družčine. Bora prosi, naj ga spodbudi še sam (Ms 1956: IV. Korespondenca). Z družčino ima verjetno v mislih skupino pisateljev partizanov, poleg Mateja Bora, Jožeta Javorška in Frančka Bohanca so bili tu še Josip Vidmar, Ivan Potrč, Ivan Bratko in drugi (Bohanec 1990: 9).

4.14 Leto 1988: Zadnje pismo

Korespondenca med Borom in Javorškom v letu 1988 je v zapuščini Radojke Vrančič (Ms 1991). Gre za pismo, ki ga je Javoršek poslal Vrančičevi skupaj s kopijo pisma Mateju Boru. V pisemcu 5. marca 1988 je zapisal, da se mu zdi prav, če ji pošlje pismo v vednost (Ms 1991: IV. Korespondenca).²⁴ Pismo Boru je datirano s 3. aprilom 1988. Javoršek želi Boru zaupati svojo življenjsko odločitev, saj mu je v marsičem blizu in ga globoko spoštuje zaradi njegovih »človeških in slovenskih kvalitete«. Spregovori o Plenumu kulturnih delavcev OF, za katerega sta z Borom zaman upala, da bo iz njega mogoče »napraviti ofenzivno organizacijo slovenskih intelektualcev, ki bi lahko prekvalifikovala tragično situacijo sedanjega slovenstva, predvsem pa ga dvignila na višjo razvojno stopnjo«. Sam se iz boja umika, za kar krivi tudi pisanje Staneta Kavčiča v *Dnevniku in spominih*. Kavčič je namreč zapisal, da je Javoršek ovajal Kocbeka in Vidmarja. Javoršek v pismu pojasnjuje pretekle dogodke. Ko je bil Kavčič predsednik sindikatov,

²³ Pismo nima priloge, ki bi vsebovala podatke o Kseniji Hribar.

²⁴ S podobnim pripisom je kopijo pisma Boru prejela tudi Javorškova nečakinja Irena Brejc (Arhiv Irene Brejc).

je Javoršku na nepošten način odvzel delo gledališkega kritika, vest pa si je hotel potolažiti s pisanjem o Javorškovem ovajanju. Kavčič skuša zdaj z lažjo upravičiti svoje nekdanje dejanje. S svojim pisanjem je Javoršku prizadejal moralno škodo in s tem še eno v vrsti krivic, ki mu jih je napravila naša družba. »Zdaj mi je vsega tega dovolj. Svoje življenje bom poslej posvetil družini in sebi,« zapiše v zaključnem odstavku pisma (Ms 1991: IV. Korespondenca). Leta 1988 slutimo veliko nezadovoljstvo, povezano s političnim in kulturnim dogajanjem, ki je Javorška diskvalificiralo. Z Borom sta si bila še bolj naklonjena, saj je prav njemu naznanil svojo nepreklicno življenjsko odločitev.

5 Sklep

Korespondenca Jožeta Javorška in Mateja Bora je iz let 1955 do 1988. Književnika, ki sta se spoznala okrog leta 1942 med partizani, sta počasi postala prijatelja. Pisma razkrivajo Borovo nezadovoljstvo ob Javorškovi kritiki *Vesolja v akvariju* leta 1955 ter prikazuje težave, ki so pestile organizatorje blejskega pisateljskega kongresa 1965. Leto 1968 ju poveže ob samomoru Svita Javorška, sodelujeta ob objavah prispevkov v *Sceni in Odjeku* v letih 1971 in 1974. Arhivsko gradivo ponudi vpogled v Javorškovo sodbo leta 1982, ko se je na sodišču zagovarjal zaradi svojih *Nevarnih razmerij*. Bor mu je takrat stal ob strani s pisno izpovedjo, Javoršek pa se je leta 1984 s pomočjo poznanstev vztrajno trudil najti zaposlitev za prijateljevo hčerko. V pismih sta si izmenjala mnenja o svojih literarnih delih ter komentirala dela sodobnikov, menila pa sta se tudi o prihodnosti SAZU ter nagrajencih Prešernovega sklada. Njuno dopisovanje razkrije vzdušje med sodelavci Književnih listov, korespondenco pa sklene Javoršek s pismom Boru, v katerem mu zaupa svojo življenjsko odločitev, da izstopi iz javnosti.

VIRI IN LITERATURA

- Anketa »Odjeka«, 1974: Koju biste temu u oblasti umjetnosti i nauke predložili za dijalog u 1974. godini? Vaša zapašanja o našem kulturnom i naučnom životu? Šta pripremate? *Odjek* 27/2. 12–13.
- Franček BOHANEČ, 1990: *Literarno omizje*. Ljubljana: Mladika.
- Matej BOR, 1985: Ključ do venetščine. *Delo* (Književni listi) 27/176. 7.
- Marjan DOLGAN, 2014: Matej Bor. Marjan Dolgan: *Literarni atlas Ljubljane: Zgode in nezgode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 44–47.
- Mihael GLAVAN, Miklavž KOMELJ, 2013: *Stoletni Bor: Matej Bor (1913–1993)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Helga GLUŠIČ, 1996: Jože Javoršek. Helga Glušič: *Sto slovenskih pripovednikov*. Ljubljana: Prešernova družba, Vrba. 80–81.
- Jože JAVORŠEK, 1955: *Vesolja v akvariju*: Ponesrečena igra v Mestnem gledališču. *Slovenski poročevalec* 16/299. 7.
- Jože JAVORŠEK, 1976: *Satovje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jože JAVORŠEK, 1979: *Nevarna razmerja*. Maribor: Založba Obzorja.

- Jože JAVORŠEK, 1980: *Črna krizantema*. Maribor: Založba Obzorja.
- Jože JAVORŠEK, 1984: *Intenzivna nega*. Trst: Založništvo tržaškega tiska; Ljubljana: Adit.
- Jože JAVORŠEK, 1990: *Spomini na Slovence III*. Ljubljana: Adit.
- Andraž JEŽ, 2019: Bor, Matej (1913–1993). *Slovenska biografija*. [Na spletu](#).
- Katalog rokopisov*. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. [Na spletu](#).
- Edvard KOCBEK, 2004: *Tovarišija*. Ljubljana: DZS.
- Karmen KODARIN, 2017: MIKELN, Anton (Tone). *Primorci.si*. [Na spletu](#).
- [Kolofona na notranjih straneh platnic], 1971. *Scena: Časopis za pozorišnu umetnost* 7/2–3.
- Milček KOMELJ, b. l.: Anica Zupanec Sodnik. *SAZU*. [Na spletu](#).
- Janez MENART, 2010: *Dnevnik: 1953–2000*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.
- Bill MORRIS, 2019: Keith Botsford, Man of Letters and Saul Bellow Associate, Dies at 90. *The New York Times* (14. junij 2019). [Na spletu](#).
- Nagrade vstaje: 10 dolenjskih nagrajencev prejelo plakete, 1981. *Dolenjski list* 32/31. 1. [Na spletu](#).
- Urška PERENIČ, 2019: Dnevnik kot literarnozgodovinski vir: *Tagebuch 1844* Louise Crobath. *Slavistična revija* 67/3. 425–39. [Na spletu](#).
- Anja PIRNAT, 2019: *Jože Javoršek in Matej Bor*. Diplomsko delo. Ljubljana. [Na spletu](#).
- Pozorišni život u Sloveniji (1945–1970), 1971. *Scena: Časopis za pozorišnu umetnost* 7/2–3. 3–131.
- [Pregled avtorjev 2. številke *Sodobnosti* 1978], 1978. *Sodobnost* 26/2. dLib.
- Prešernove nagrade: Prejemnice in prejemniki nagrade Prešernovega sklada, 2020. *Gov.si*.
- Peter SCHERBER, 2018: Cankarjeva pisma v kontekstu njegovega celotnega opusa: Nove oblike in možnosti elektronskih edicij pisem. 37. *simpozij Obdobja: Starejši mediji slovenske književnosti: Rokopisi in tiski*. Ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 279–84. [Na spletu](#).
- Frances STONOR SAUNDERS, 2000: *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*. New York: The New Press. [Na spletu](#).
- Tit VIDMAR, 1979: Stalnice in prelomnice na literarnih poljanah: Okrogla miza o perečih vprašanjih in duhovnih razsežnostih našega kulturnega življenja. *Delo* (Književni listi) 21/32. 14–15.
- Josip VIDMAR, 2011: Edvard Kocbek – Pavel. Josip Vidmar: *Obrazi*. Ur. Živa Vidmar. Ljubljana: Svobodna misel. 166–247.
- Janez ZADNIKAR, 1985: Pri vključitvi v NOB so me vodile popolnoma iste pobude kot večino drugih slovenskih intelektualcev. *Delo* 27/98. 5.
- Ciril ZLOBEC, 1989: Intervju *Sodobnosti*: Jože Javoršek. *Sodobnost* 37/5. 449–61. [Na spletu](#).
- NUK: Ms 1956, Bor, Matej, Zapuščina, IV. Korespondenca, Jože Javoršek.
- NUK: Ms 1956, Bor, Matej, Zapuščina, IV. Korespondenca, Marija Javoršek.
- NUK: Ms 1956, Bor, Matej, Zapuščina, III. Pisma, Jože Javoršek.
- NUK: Ms 1991, Vrančič, Radojka, Zapuščina, IV. Korespondenca, Jože Javoršek.
- Arhiv družine Javoršek. Pisma pridobljena v preslikani obliki po elektronski pošti Jana Jone Javorška 21. januarja 2019.

Arhiv Irene Brejč. Osebno pridobljena fotokopija pisma v Ljubljani 23. januarja 2019.
[Jože Javoršek in Matej Bor]. Elektronska pošta Irene Brejč 15. januarja 2019.

SUMMARY

The article discusses the correspondence between Jože Javoršek and Matej Bor in the time period between 1955 and 1988, based on what was possible to obtain from the Matej Bor's archive (Ms 1956) and some of the letters that have been kept by Javoršek's relatives. The beginning to their acquaintanceship most probably dates back to the year 1942 and the circle of a partisan cultural group. In the first letter from 1955, they appear as Javoršek, a literary critic, and Bor, an author. In the year 1965, they collaborated on organizing the Bled Congress but soon had a falling out. After the suicide of Javoršek's son Svit in 1968, they maintained a supportive relationship, and cooperated on publishing articles in *Scena* and *Odjek* in the years 1971 and 1974. When there was controversy surrounding Javoršek's work *Nevarna razmerja*, Bor defended Javoršek before a panel of the newspaper *Delo* and also in a court deposition. In the year 1984, Javoršek, on his part, persistently searched for a job for his friend's daughter. The year 1988 is very informative, as this is the year when a disappointed Javoršek revealed in a letter to Bor his life decision to withdraw from public life. The thread of their correspondence consists of readings of and commentary on literary and other works, and not only their own—like, for example Bor's writings about the Veneti—but also works that were written by their contemporaries. Javoršek's thoughts about the injustice of society and Bor's drawing connections between natural and cultural pollution reveal their critical thinking on social, cultural, and political matters. Moreover, the letters reveal discussions about the future of the SASA and the recipients of the Prešeren Fund Award. Last but not least, they provide insight into the daily lives of the two authors, who in the span of several years gradually developed a friendship through their correspondence as well.